

Микола Бендюк

ПОРТРЕТИ КНЯЗЯ КОСТЯНТИНА ІВАНОВИЧА ОСТРОЗЬКОГО: СПРОБА АТРИБУЦІЇ

Досліджуючи портрети української аристократії XVI-XVII ст., науковці часто мають поважні проблеми з точною ідентифікацією зображених осіб, встановленням авторства тієї чи іншої роботи та її датуванням. Портрети князів Острозьких винятком з правила не стали¹. У цій статті спробуємо комплексно проаналізувати, а заодно й атрибутувати портрети одного з найвідоміших представників князівського роду Острозьких – великого литовського гетьмана Костянтина Івановича (бл. 1460-1530). Життя і діяльність цієї видатної історичної постаті детально проілюстровані в останніх роботах Василя Ульяновського², тому ми не будемо акцентувати увагу на біографічних даних і перейдемо безпосередньо до заявленої у назві проблеми.

Писемних свідчень про зовнішній вигляд князя збереглося обмаль. На жаль, вони є малоінформативними і вказують лиш на те, що Острозький був брונетом «невеликої статури» («зросту невисокого»)³. Значно більше інформації дає іконографічний матеріал. Одне

*Князь К. І. Острозький.
Фрагмент картини
«Битва під Оршею».
Національний музей, Варшава*

¹ *Бондарчук Я.В., Бендюк М.М.* Портрети князів Острозьких XVI – першої половини XVII століття // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне, 2009. – Вип. 15, т. 1. – С. 21-43; *Бендюк М.* Предмети декоративно-ужиткового та образотворчого мистецтва, що пов'язані з особою князя К.І. Острозького // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Історичні науки. – Острог, 2011. – Вип. 18. – С. 125-140. *Ульяновський В.* Князь Василь-Костянтин Острозький: історичний портрет у галереї предків та нащадків. – Київ, 2012. – 1370 с.

² *Ульяновський В.* «Славний для всіх часів чоловік»: князь Костянтин Іванович Острозький / Серія «Видатні постаті Острогівани». Випуск 2. – Острог, 2009. – 167 с.; *Він же.* Князь Василь-Костянтин Острозький... – С. 155-275.

³ *Ульяновський В.* «Славний для всіх часів чоловік»... – С. 12.

з найдавніших і, разом з тим, найдетальніше зображення литовського гетьмана можна побачити на картині «Битва під Оршею», де князь написаний у трьох різних ракурсах. Це своєрідний фільм XVI ст., у якому послідовно розгортаються події на полі бою. Деякі дослідники вважають⁴, що твір створений у 1520-1530-х роках і належить невідомому майстрові школи Луки Кранаха Молодшого. На картині гетьман зображений портретно: вже немолодий чоловік з довгою сивою бородою і вусами одягнений у пурпурний жупан, розшитий спереду золотом. На голові тканий золотом берет, подібний до того, в якому бачимо короля Сигізмунда Старого на портретах авторства Крістофано дель Альтіссімо з галереї Уффіці у Флоренції та Ганса Дюрера (?) з Національного музею у Варшаві. Чорні високі чоботи із позолоченими острогами і обручеве стремено з кулькою внизу, над якими звисає позолочена шабля угорського типу, що тримається на прикрашених ремнях з круглими золотими медальйонами. Статус аристократа підкреслюють двічі обкручений навколо шиї товстий золотий ланцюг і перстень на пальці, виготовлений із цього ж дорогоцінного металу. Кінь під гетьманом покритий блакитною попоною, накинутою зверху на сідло і зав'язаною у вузол на кінських грудях; деталі зброї позолочені.

*Князь К. І. Острозький
у битві під Оршею 1514 р. Гравюра з
«Хроніки польської» Мартина Бельського*

ських грудях; деталі зброї позолочені.

Із листування Ореста Фотинського відомо, що це одне прижиттєве портретне зображення Острозького було на медалі 1516 р., вмонтованій у дерев'яний різьблений на престольний хрест, що зберігався у Дерманському монастирі ще в XIX ст.⁵ На жаль, медаль втрачена. Ані її копії, ані детального опису у нас на сьогодні немає.

Після гучної перемоги над татарами в битві під

⁴ Herbst S., Walicki M. Obraz bitwy pod Orsza. Dokument historii sztuki i wojskowości XVI w. // Rozprawy Komisji Historii Sztuki i Kultury Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. – Warszawa, 1949. – Т. 1 – S. 33-68; Gębarowicz M. Początki malarstwa historycznego w Polsce. – Wrocław, 1981. – S. 11-13, 15-16.

⁵ Луц В. З листування Ореста Фотинського // Пам'ятки сакрального мистецтва Волині на межі тисячоліть: Питання дослідження, збереження та реставрації. Науковий збірник. Матеріали VI Міжнародної наукової конференції по волинському іконопису. – Луцьк, 1999. – С. 8-12.

Вишневецем (1512) у кружганку⁶ Краківського францисканського монастиря з'явилася фреска із зображенням полководця-тріумфатора. Мечислав Гембарович вважав, що ця композиція стала основою ілюстрацій відповідних гравюр «Хроніки польської» Мартина Бельського⁷.

Документальні джерела зафіксували наявність портретів князів Острозьких у різних приватних колекціях, у тому числі в картинних галереях Замойських (*Замостя*)⁸, князів Радзивілів (*Несвіж*)⁹, Заславських (*Старий Заслав і Дубно*)¹⁰, Вишневецьких (*Вишневець*)¹¹ і Сангушків (*Антоніни*)¹², польського короля Яна III Собеського (*Жовква*)¹³. На жаль, в описах найчастіше фіксуються тільки прізвища портретованих і далеко не завжди зазначається їхнє точне ім'я. На один з небагатьох винятків натрапляємо в інвентарі малопольської резиденції Януша Острозького в Кобежині (1609), де згадано і портрет князя Костянтина Івановича «у повному вбранні»¹⁴. Цілком очевидно, що зображення великого литовського гетьмана були і в інших колекціях.

* * *

1. Найдавнішим збереженим портретним зображенням К.І. Острозького прийнято вважати твір, що нині поповнює збірку **Львівського історичного музею** і традиційно датується першою половиною XVII ст. (інв. № Ж-1533).

---

⁶ Кружганок – зовнішня галерея, веранда, розташована, зазвичай, навколо будівлі.

⁷ *Gębarowicz M.* Początki malarstwa historycznego w Polsce. – S. 13-15.

⁸ *Александрович В.* Мистецьке середовище Острога епохи Академії (1570-і – 1630-і рр.) // *Острозька давнина.* – Львів, 1995. – Т. 1. – С. 78. У листі Яна Замойського до Криптофа Радзивіла (1593) згадується замойський маляр, який має написати портрети Януша та Костянтина Острозьких. На думку Володимира Александровича, згаданим майстром міг бути Криптоф Бистрицький, який саме в той час працював при замойському дворі канцлера Яна Замойського, див. *Александрович В.* Українське портретне малярство XVI-XVIII століть... – С. 54.

⁹ *Александрович В.* Українське портретне малярство XVI-XVIII століть. Наближення до історії // *Український портрет XVI-XVIII століть / Автори-укладачі Галина Белікова, Лариса Членова.* Видання 2. – Київ, 2006. – С. 54; *Sulerzyska T.* Inwentarz galerii obrazów Radziwiłłów z XVII w. // *Biuletyn Historii Sztuki.* – Warszawa, 1961. – Т. 23. – С. 270-271.

¹⁰ *Александрович В.* Словник малярів Волині XVI-XVII століть // *Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації.* Науковий збірник. Матеріали V наукової конференції, м. Луцьк, 27-28 серпня 1998 року. – Луцьк, 1998. – С. 58-59; *Regestra skarbcza książąt Ostrogskich w Dubnie spisane w roku 1616 / Wyd. J.T. Lubomirski // Sprawozdania Komisji do badania historii sztuki w Polsce.* – Kraków, 1899. – Т. 6. – С. 208, 221.

¹¹ *Лукомский В.К., Лукомский Г.К.* Вишневецкий замок // *Старые годы.* – Санкт-Петербург, 1912. – № 3. – С. 24-26.

¹² *Павлюк В.* Палацово-паркові ансамблі магнатерії – центри культури Волині // *Осягнення історії. Збірник наукових праць на пошану професора М.П. Ковальського.* – Острог-Нью-Йорк, 1999. – С. 414.

¹³ *Finkel L.* Z inwentarza zamku Żółkiewskiego z r. 1726 // *Sprawozdania Komisji do badania historii sztuki w Polsce.* – Kraków, 1896. – Т. 5. – С. 42-48.

¹⁴ *Kraińska E.* Materiały archiwalne do historii małopolskiego malarstwa renesansowego 1500-1650 // *Folia historiae artium.* – Kraków, 1965. – Т. 2. – С. 112; *Александрович В.* Українське портретне малярство XVI-XVIII століть... – С. 54.

*Портрет К. І. Острозького.
Львівський історичний музей,
інв. № Ж-1533*

У серпні 1911 року картину продав львівському Національному музею імені короля Яна III колекціонер Станіслав Заревич, а до місця свого теперішнього зберігання картина потрапила після того, як у Львові утвердилася радянська влада (1940)¹⁵. У цьому ж музеї зберігається майже ідентичний, лиш трохи менший за розміром, портрет Костянтина Івановича XVIII ст. авторства Костянтина Александровича (інв. № Ж-1707)¹⁶. На портреті князь зображений у береті і металевому панцирі, поверх якого накинута шуба з широким хутряним коміром. Погруддя гетьмана вписане в овал, по периметру якого вміщена легенда: «Konstanty x[ią]ze Ostrogskie żył Anno 1531» («Костянтин князь Острозький жив року 1531»).

Перший зі згаданих портретів, датований XVII ст., атрибуують художнику Яну Касинському, який у

1620-х виконував замовлення правнучки князя Катерини Острозької (1602-1642)¹⁷. В одному з листів до її чоловіка і, водночас, свого покровителя Томаша Замоїського Касинський розповідав про те, що малює портрети «діда й батька її милості, а князя Костянтина ще не написав»¹⁸. Зрозуміло, що тут ідеться про зображення князів Василя-Костянтина та його сина Олександра Острозьких. Щодо того, ким був третій згаданий у листі персонаж, можна лише здогадуватися, адже одразу трое найближчих родичів княжни Катерини носили ім'я Костянтин: рідний брат (помер 1618 р.), дядько (помер 1588 р.) і

¹⁵ Семенюк Д. К. І. Острозький і його живописні портрети в колекції ЛІМу // Львівський історичний музей. Наукові записки. – Львів, 2012. – Вип. 15. – С. 132.

¹⁶ У фондах ЛІМу є ще один портрет Костянтина Івановича Острозького XIX ст. невідомого художника (інв. № Ж-879; полотно, олія; 71x56). На нашу думку, цей портрет є ще однією копією роботи К. Александровича, виконаною не раніше кінця XIX ст., а можливо, і в першій половині XX ст.

¹⁷ При дворі князів Замоїських в кінці XVI – на початку XVII ст. працювало декілька майстрів: Криштоф Бистрицький, Ян Шванковський та (уже в 1620-х роках) Ян Касинський, див. Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających (malarze, rzeźbiarze, graficy. – Wrocław, 1979. – Т. 3. – С. 116.

¹⁸ Rostawicki E. Słownik malarzów polskich. – Warszawa, 1950. – С. 217-218.

прадід (помер 1530 р.)¹⁹. Схоже, художник мав на увазі цього останнього – великого литовського гетьмана Костянтина Івановича.

Щоб підтвердити чи спростувати авторство Яна Касинського стосовно першого портрета Костянтина Івановича, потрібно розглянути інші роботи художника, які вирізняються особливою технікою виконання, колористичним рішенням, лесуванням, подібними, між іншим, до творів його вчителя – краківського майстра пензля Томаша (Томазо) Долабели. На нашу думку, за цими особливими рисами і часом появи творів Яну Касинському можна атрибутувати портрети Яна Замойського, Яна Даниловича, а також двох членів роду Острозьких – Адама-Костянтина і його рідної сестри Катерини.

Портрет Адама-Костянтина Острозького (пом. 1618 р.) зберігається в музеї міста Ярослава. Складається враження, що це прижиттєве зображення князя. Молодий аристократ стоїть у вільній гоноровій позі, тримаючи праву руку на боці, а іншу – поклавши на край столу, на якому лежить шапка. Князь одягнений в яскраво-червоний жупан і такого ж кольору делію, підбиту чорним хутром і обрамлену широким чорним коміром. На ногах (ліва виставлена трохи вперед) жовті чоботи. Темно-зелена завіса з тяжкими китицями живописними збірками звисає за спиною Острозького, посилюючи урочистість та імпазантність портрету.

*Портрет Яна Замойського.
Львівська галерея мистецтв*

*Портрет Катерини Замойської.
Окружний музей м. Замостя*

---

¹⁹ Деякі історики мистецтва схиляються до думки про те, що згаданим у листі Яна Касинського князем Костянтином був дядько Катерини Замойської, див. Український портрет XVI-XVIII століть. Каталог-альбом. Видання 2 / Кер. проекту А. Мельник; автори-укладачі Г. Белікова, Л. Членова. – Київ, 2006. – С. 54.

Дещо пізніше, в другій половині 1620-х чи у 1630-х, був створений портрет Катерини Острозької, дружини Томаша Замойського. Нині ця робота, що вражає своїм траурним колоритом, експонується в окружному музеї міста Замостя. Молода жінка у чорному вбранні, що дуже нагадує одяг черниці, стоїть біля столу, поклавши праву руку на молитовник, а в іншій руці тримає вервечку. З чорним вбранням різко контрастує бліде обличчя, білі руки, білі манжети та комірець її одягу. На темно-сірому, майже чорному, тлі ледь видно тяжкі драпування над її головою.

Портрет Катерини Острозької був написаний тим саме художником, що і подоби́зна гетьмана Яна Замойського зі Львівської галереї мистецтв. І хоча більшість дослідників атрибуують цей останній портрет пензлю Яна Шванковського і датують його кінцем XVI ст.²⁰, проте, уважніше вивчення твору виявляє схожість у способі написання двох портретів. Якщо їх дійсно написала одна людина, тоді портрет Яна Замойського з'явився не раніше 20-х років XVII ст., вже після одруження Катерини Острозької з його сином Томашем. А оскільки Ян Шванковський помер близько 1602 року, значить він ніяк не міг написати образ Катерини Острозької²¹.

Три описані вище портрети і ще один, на якому зображений Ян Данилович, кардинально відрізняються від портрету Костянтина Івановича Острозького, який зберігається у Львівському історичному музеї і який датують XVII ст. Колористичне виконання та об'ємно-просторове рішення наближають цей останній до робіт, характерних пізнішому часу. Цієї ж думки дотримувався Павло Жолтовський²². Можливо, Касинський таки написав портрет великого литовського гетьмана, проте поки що ми не маємо відомостей про нього.

Контраргументом деяких мистецтвознавців, які вважають згаданий портрет Костянтина Острозького витвором саме Касинського, є вміщений на звороті твору підпис митця. Його відчитують як «Касинський», однак, на нашу думку, ця розшифровка є помилковою. По-перше, підпис художника мав бути зроблений латиницею, а не кирилицею, як у нашому випадку. По-друге, кількість літер у прізвищі є суттєво більшою, ніж вісім. Хоча точно ідентифікувати підпис доволі складно, оскільки він замальований білою фарбою, все ж, здається, його можна прочитати як «Копыстыньскій». Якщо наше припущення вірне, тоді автором копії портрета князя Костянтина Івановича був не Ян Касинський, а відомий львівський художник і реставратор Теофіл Копистинський (1844-1916)²³.

---

²⁰ Український портрет XVI-XVIII століть. Каталог-альбом. – С. 116.

²¹ Борис Возницький припустив, що портрет Яна Замойського міг бути написаним Федором Сеньковичем у 1620-х роках, приблизно тоді ж, коли з'явився портрет Яна Даниловича, що походить із Олеського замку (первісно портрет знаходився у Жовкві, про що свідчить напис на звороті), див. Там само. – С. 116, 119.

²² Жолтовський П. Український живопис XVII-XVIII ст. – Київ, 1978. – С. 121.

²³ Купчинська Л. Творчість Теофіла Копистинського у контексті розвитку образотворчого

Копистинський був вихованцем вчительської семінарії, кілька років працював викладачем у селі Берестяни під Самбором. У 1886 році отримав матеріальну підтримку графа Володимира Дідушицького і вступив до Краківської школи мистецтв, де з успіхом навчався до 1871 року, після чого продовжував навчання у Відні²⁴. В подальшому доля його була тісно пов'язана зі Львовом.

Інтерес до фамілії Острозьких у творчості Копистинського проявилось ще під час навчання в Кракові. Теофіл був палким прихильником театру, особливо любив драму. В той час в місті набула шаленого успіху постановка драматурга Юзефа Шуйського «Гальшка з Острога», в якій головну роль грала тоді ще молода актриса Гелена Моджиевська. Копистинський створив ескіз «Гальшка Острозька», де Гелена зображена в образі княжни Гальшки²⁵. Приблизно в той же час Ян Матейко пише картину «Проповідь Скарги», де в образі Гальшки теж бачимо Моджиевську. Вже пізніше, в 1900 році, Теофіл напише триптих «Гальшка Острозька» і покаже його на виставці Товариства розвитку мистецтва у Львові²⁶. В подальшому доля митця знову пов'язала його із Острозькими. Копії з портретів княжої родини він писав на замовлення Ради Народного дому і Ставропігійного інституту у Львові²⁷.

Можливо, першим у творчості Копистинського став портрет князя Василя-Костянтина Острозького (1886). Основою для його написання, схоже, була ілюстрація з журналу «Київська старовина»²⁸. Оскільки художник бачив лише чорно-біле фото, кольори довелося вгадувати та відтворювати на власний розсуд²⁹. Тому в колористичному плані це зображення князя так кардинально відрізняється від усіх копійних портретів, які писалися з репліки, що походила з Новомалинського замку³⁰.

Якщо зразок для портрету Василя-Костянтина митець знайшов на сторінках часопису «Київська старовина», то джерелом натхнення для зображення постаті Костянтина Івановича Острозького, вірогідно, став портрет гетьмана з Музею Любомирських у Львові авторства Костянтина Александровича³¹.

мистецтва західноукраїнських земель другої половини XIX – початку XX століть. – Львів-Філадельфія, 2009.

²⁴ *Ткаченко М.* Теофіл Копистинський. – Київ, 1972. – С. 26.

²⁵ Там само. – С. 12.

²⁶ Там само. – С. 86.

²⁷ *Рубан В.* Український портретний живопис другої половини XIX – початку XX століття. – Київ, 1986. – С. 102. Замовлення Ради Копистинський виконував перманентно протягом 25 років (1872-1897).

²⁸ *Китицын П.А.* К портрету князя Константина Острожского // Киевская старина. – Киев, 1883. – Т. 7. – С. 227-228.

²⁹ *Купчинська Л.* Творчість Теофіла Копистинського... – С. 115.

³⁰ У монографії Михайла Ткаченка, присвяченій Теофілу Копистинському, згадується ще один портрет князя Василя-Костянтина Острозького у виконанні цього майстра, що зберігається в колекції Івана Гончара, див. *Ткаченко М.* Теофіл Копистинський. – С. 83.

³¹ У 1888 році Т. Копистинський виконав реставрацію цілої низки творів образотворчого мис-

*Портрет К. І. Острозького.
Худ. К. Александрович.
Львівський історичний музей*

Як вже згадувалося вище, сьогодні цей портрет також зберігається у Львівському історичному музеї.

Костянтин Александрович походив з Волині і, за припущенням його біографів, навчався у Федора Смуглевича. Основним місцем проживання Александровича була Варшава, однак деякі з робіт митця, творча активність якого припадає на 1777-1794 роки, були виконані на його малій батьківщині. У якості замовників портретів для фамільних галерей виступали такі відомі в регіоні постаті, як Тадеуш Чацький, Ігнаци Моравський, представники аристократичних родин Браницьких і Радзивілів.

Те, що датований XVIII ст. образ Костянтина Івановича належить пензлю Александровича, ніхто не піддає сумнівам, а з огляду на те, що портрети Острозького зі Львівського історичного музею є майже ідентичними,

природно виникає припущення про те, що Теофіл Копистинський написав якісну копію з портрету пензля Костянтина Александровича. Що стало першоджерелом для самого Александровича – на разі загадка.

Таким чином, з двох портретів Костянтина Івановича, які нині зберігаються у Львівському історичному музеї, один належить пензлю Костянтина Александровича, а інший, на нашу думку, є його копією, яку слід атрибутувати львівському художнику Теофілу Копистинському, що жив у XIX ст.

2. У краєзнавчому музеї Острога експонується портрет Костянтина Івановича, подарований Братству ім. князів Острозьких в 1915 році невідомим офіцером російської армії (Острозький державний історико-культурний заповідник, НДФ 5851)³². Цікаво, що перша публікація твору датована тим

тепта за дорученням Ставропігійного інституту. *Ткаченко М.* Теофіл Копистинський. – С. 66.

³² На початку XX століття в цьому ж музейному сховищі зберігався ще один портрет князя Костянтина Івановича. Принаймні, на свідчення про нього нагортаємо в каталозі місцевого братства імені князів Острозьких: «невеликий портрет кн. К.І.Острозького виготовлений «знагоком древностей» бароном Миколою Аполлоновичем Тібольтом» Острозький державний історико-культурний заповідник, КН26984 [Опис давньосховища Братства імені кн. Острозьких]. В поясненні до портрета вказано, що він являє собою відбиток («снимок») з медалі, оригінал якої зберігається в Ермітажі. Очевидно, упорядники каталогу помилилися, неправильно атрибувавши медаль князя

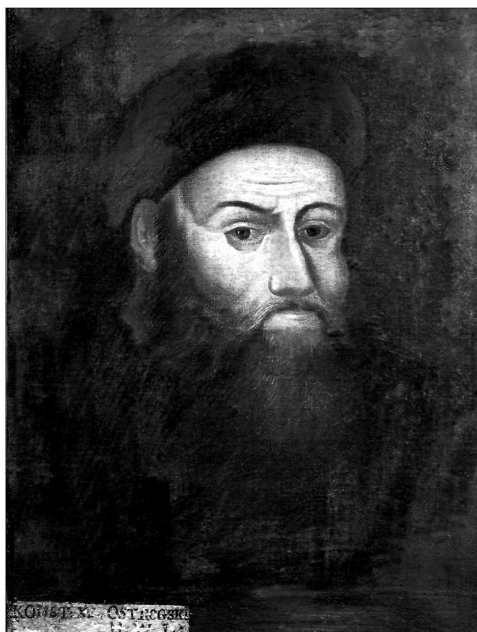
саме роком – портрет Острозького опублікували Павло Балицький та Кость Широцький (під спільним псевдонімом Баладиженко) в «Иллюстрированной истории Галичины в кратких очерках-характеристиках»³³.

У 1915 р. російська армія ненадовго окупувала Галичину, а потім австрійські війська погнали її назад на Волинь і Поділля. Тому портрет міг бути вивезений із якоїсь колекції з Галичини, де кілька місяців існувало навіть російське генерал-губернаторство. Власне, про можливість походження портрету із Галичини вказує і назва книжки Балицького-Широцького.

Хоча в каталозі Братства імені князів Острозьких навпроти прізвища портретованого були вказані ініціали К.В. (тобто Костянтин-Василь), однак в додатку до цього документа помилку виправлено. Зо-

браженою на картині людиною однозначно був старший з двох Костянтинів, про що свідчить і напис у нижньому лівому кутку: «Константин кн. Острожский г[етман] в[еликий] л[итовский] 1279» (правда, автор тексту знову допустив помилку, неправильно відчитавши рік – замість 1579-го вказав 1279-й). При надходженні до музею портрет був потертий в декількох місцях. Дубова рама і закріплена на ній церковна корона вказували на донаторський характер портрета й на те, що він прикрашав собою храм.

Твір являє собою менш, ніж погрудне зображення князя в чорному одязі та береті, які майже зливаються із темним тлом. Увага глядача зосереджена лише на обличчі сильної пластичної ліпки. З лівої сторони внизу є напис «Konst[anty] x[iązę] Ostrogski, h[etman] w[ielki] l[itewski]». На звороті картини окрім вказівки року (1579) початково було позначено: «Constantinus dux in Ostrog». Потім «in» притерто і змінено останнє слово з «Ostrog» на «Ostrozien[sis]». Тобто початково було «Костянтин князь на Острозі», а по-

*Портрет К. І. Острозького.
Острозький державний історико-культурний заповідник, НДФ 5851*

Василя-Костянтина Острозького, яка, дійсно, походить з колекції відомого петербурзького музею. Відбиток цієї медалі передав братству Василь Шулґін у 1912 році.

³³ Баладиженко К. Иллюстрированная история Галичины в кратких очерках-характеристиках. – Петербург, 1915. – С. 103.

тім стало «Костянтин князь Острозький». Потрібно звернути увагу на певну схематичність рис обличчя (що не випадково, адже портрет писався майже через п'ятдесят років після смерті гетьмана), відсутні зморшки під очима, запалі щоки. Однак в цілому портретні риси збережені, передана сильна вольова натура князя. Головним для художника, який писав портрет, було виявлення характеру портретованого. Площинність у зображенні та певна стилізація вказують на належність до портрета сарматського типу XVI ст. В композиції, крім напису, ще не використовуються спеціальні прийоми наголошення приналежності до панівної верстви (герб, ознаки влади, текстове представлення зображеної постаті).

Дослідник Федір Уманцев вказує на можливість використання цього портрета як натрунного і датує його XVII століттям³⁴. З огляду на невеликий розмір полотна, ця версія заслуговує на увагу, однак час написання твору встановлений, на нашу думку, невірно. Вище ми вже згадували про те, що на аналізованому портреті стоїть дата 1579 р. Саме цього року Василь-Костянтин Острозький ставив у Києво-Печерському монастирі надгробок для свого батька³⁵. Можливо, це і є дата написання роботи. Замовити її князь міг навіть у своїх володіннях. За реєстром ремісників Острога 1576 р., в місті нараховувалось шість малярів: Харитон, Лазко Гаврилович, Дашко, Духнич, Богдан і Федір³⁶. З іншого боку, таку роботу слід було би довірити визнаному майстру. Мистецтвознавці вважають надгробок Костянина Івановича, встановлений в Успенській церкві Києво-Печерської лаври, роботою львівського скульптора Себастьяна Чешака. Цей майстер, що походив із Кракова, приїхав до Львова на початку 1570-х і прожив у ньому до 1612 року. З огляду на певну схожість портрета зі скульптурним зображенням князя, можна припустити, що автором полотна міг бути сам Чешек або інший львівський майстер, наприклад, Войцех Стефановський (Стефанович). Останній відомий як автор написаного в 1576 році портрета короля Стефана Баторія (Львівська галерея мистецтв, інв. № Ж-5895). Моделювання обличчя монарха на цій роботі подібне до того, яке бачимо на портреті князя Костянтина Івановича з острозького музею³⁷.

Припущення Федора Уманцева про те, що картину написано у XVII ст., виглядає нелогічно. Якщо перед нами натрунний портрет – тоді це оригінал 1579 року або копія, зроблена значно пізніше, у XVIII чи XIX ст. Не виклю-

³⁴ Уманцев Ф. Мистецтво давньої України. – Київ, 2002. – С. 110.

³⁵ Дякую Ігорю Тесленку за те, що звернув мою увагу на цю деталь, а також за вичитку текстів на портретах.

³⁶ Александрович В.Г. Мистецьке середовище Острога епохи академії (1570-і – 1630-і рр.). – С. 59-68.

³⁷ Сумнів щодо цього має Володимир Александрович, який припускає більш пізнє походження портрета короля, див. Український портрет XVI-XVIII століть. Каталог-альбом. – С. 54.

чено, що робота є копією навіть початку ХХ ст., виконаною із оригінального натрунного портрету із лаврського поховання, але те, що під час передачі до музею портрет вже був в не дуже доброму стані та ще й з короною на рамі (що вказує на донаторську функцію останнього), свідчить про раніше походження портрету. Без спеціального хімічного аналізу складно точно датувати час появи цього твору.

3. Ще один портрет князя Костянтина Івановича Острозького зберігається в колекції **Львівського музею історії релігії**. Хоча авторство і час його виготовлення невідомі, існують підстави вважати, що твір з'явився на початку ХVІІ ст. Він надзвичайно подібний до копії портрета кн. Романа Федоровича Сангушка (1537-1571), який знаходиться у фондах Гарновського музею³⁸. Якби не записи у картушах під портретами «славетних героїв», можна було би припустити, що бачимо перед собою одну і ту ж особу: схожа зачіска та борода, однакова тричетвертна постава, ледь помітна відмінність у рисах обличчя.

На портреті князь Роман виглядає вже немолодою людиною (хоча помер він, маючи трохи більше 30 років). Сангушко вдягнений в розшитий кун-

*Портрет К. І. Острозького.
Копія ХVІІ ст.
Львівський музей історії релігії*

*Портрет Р. Ф. Сангушка.
Копія ХVІІ ст.
Музей у Тарнові (Польща)*

³⁸ Тананаева Л.И. Сарматский портрет, из истории польского портрета эпохи барокко. – Москва, 1979. – С. 112.

туш, поверх якого накинута делія із зашіркою у вигляді аграфа. У правому верхньому куті зображено герб Сангушків, під портретом читаємо напис: «Roman książę Sanguszek, wojewoda braclawski, hetman polny, wielki wojeownik, od ktorego przez białogłowy directe idę przez corkie księżniczkę Zasławską. Aetatis sue 1632» («Роман князь Сангушко, брацлавський воєвода, польний гетьман, великий полководець, від якого по прямій жіночій лінії походжу через дочку княгиню Заславську. Року 1632»). Можливо, замовником портрета був кн. Юрій Янушевич Заславський³⁹. Темний колорит портрету, виразний рисунок, який відтворює індивідуальні риси в обличчі князя, та орнамент на одязі спонукали дослідника Томаша Домбровського віднести авторство полотна до кола художників школи Ганса Гольбейна або Лукаса Кранаха⁴⁰.

На відміну від портрета Сангушка, постать Острозького вписана в овал і на тлі відсутній герб, що може свідчити про копієність портрету. Вірогідно, портрет перемальовували під якусь галерею, в якій інші портрети були закомпоновані в овали. Не виключено також, що під темною фарбою овалу може виявитися герб князів Острозьких. В картуші вміщений запис: «Konstanty książę Ostrogski, wojewoda trocki, hetman w[ielki] W[ielkiego] X[ięstwa] Litt[ewskiego], dziad Janusza, kasztelana krakowskiego» («Костянтин князь Острозький, троцький воєвода, великий гетьман Великого князівства Литовського, дід краківського каштеляна Януша»). Це засвідчує, що первісний портрет писався в час, коли Януш Острозький вже був каштеляном краківським, а копія із Львівського музею історії релігії може відповідати часу написання портрету кн. Сангушка – 30-і роки XVII ст.

Зображення Острозького зі Львівського музею історії релігії дещо незвично представляє князя без традиційного берета. На портреті гетьман виглядає молодшим за віком і з поголеною передньою частиною бороди. В подальшому цей образ не отримав розповсюдження в портретних галереях аристократії.

4. В історичному музеї м. Львова, окрім згаданих вище робіт, є ще одна копія портрета князя Костянтина Острозького, написана в першій половині XX ст. (інв. № Ж-1480). Здається, прототипом для неї став твір, який нині

³⁹ Судячи з напису, замовником портрета виступав прямий нащадок княгині Олександри Заславської, що була дочкою Романа Федоровича Сангушка і дружиною Януша Янушевича Заславського. Якщо 1632 р. – це дата виготовлення копії портрета, варіантів імені цього замовника залишається небагато. Дуже вірогідно, що був ним князь Юрій Янушевич Заславський, який помер у 1636 р. Дітей він не мав, як і його брат Костянтин, померлий у 1614-му. Ще один князь Заславський – Олександр Янушевич – помер у 1629, і на 1632 р. його старший син Владислав-Домінік ще був неповнолітнім. Таким чином, замовником він бути не міг. А враховуючи, що до 1632 року не дожив жоден з онуків княгині Сангушківни Заславської, народжених її дочками, залишається тільки один варіант – кн. Юрій Заславський. Дякую Ігорю Тесленку за цю генеалогічну довідку.

⁴⁰ *Chrzanowska P.* Katalog portretów książąt Sanguzków w zbiorach Muzeum Okręgowego w Tarnowie. – Tarnów, 1994. – S. 16.

*Портрет К. І. Острозького.
Львівський історичний музей,
інв. № Ж-1480*

знаходиться в острозькому музеї. Погрудне зображення, темне тло, на голові однакової форми берет. На обох портретах вміщений однаковий напис: «Kon[stanty] x[iazę] Ostrogski, h[etman] w[ielki] I[itewski]». Борода князя вже зображена «лопатою». Мабуть, на момент створення копії фарби на першовзірці вже настільки потемніли, що майстру довелося на власний розсуд вирішувати, якої форми має бути борода. В подальшому вона неодноразово повторювалася у копіях портрета Костянтина Івановича. Різниця між портретами лише в тому, що портрет із Львова зображений в овалі і напис знаходиться по середині нижнього краю полотна, на відміну від острозького, де напис знаходиться в лівому нижньому кутку.

5. Ще одне зображення князя знаходиться в Білоцерківському краєзнавчому музеї. Образ Острозького подібний до зображень на попередніх портретах «в обладунку», але розміщення самої постави змінено. На глядача дивиться полководець, фігура якого повернута на три чверті вправо (а не вліво, як на інших картинах). Острозький у чорному береті і панцирі, що обперезаний через плече червоним плащем, спирається на гетьманську булаву. На задньому плані зображено ледь помітний пейзаж, який був характерний романтичній добі кінця XVIII – початку XIX ст.

*Портрет К. І. Острозького.
Білоцерківський краєзнавчий музей*

6. Прикладом шаблонності парадного портрета є образ Костянтина Івановича Острозького, написаний для

Портрет К. І. Острозького.
Національний музей історії і
культури Республіки Білорусь,
м. Мінськ

галереї князів Радзивілів у Несвіжі⁴¹. Найвірогідніше, замовником контерфекту був Криштоф Радзивіліл «Перун» (1547-1603), зять кн. Василя-Костянтина Острозького⁴². На пізній копії, що датується XVIII ст. і збереглася й донині, гетьман із сивою бородою «лопатою», стоїть біля столу, вкритого червоною скатертиною. На відміну від попередніх портретів, князь одягнений в парчевий кунтуш насиченого фіолетового кольору з золотими гудзиками. В одній руці він тримає гетьманську булаву, оздоблену дорогоцінним камінням, інша лежить на позолоченому ефесі шаблі.

7. Пишучи про портрети князя Костянтина Івановича, не варто випускати з

Портрет К. І. Острозького
(втрачений)

⁴¹ Зараз знаходиться в Національному музеї історії і культури Республіки Білорусь (№ КП 44242). Томаш Кемпа вважає, що ця картина представляє не Костянтина Івановича, а його сина Василя-Костянтина Острозького, див. *Кемпа Т.* Костянтин Василь Острозький (бл. 1524/1525 – 1608), воєвода київський і маршалок землі Волинської / Пер. з пол. Іван Ярмошик, наук. ред. Володимир Молчанов. – Хмельницький, 2009. – С. 4.

⁴² Спочатку дружиною Радзивіла була старша донька київського воєводи Катерина (шлюб у 1578 р.), а згодом і її молодша сестра Єлизавета (1593).

Портрет кн. Костянтина Острозького з музею в Острозі

Музей в Острозі

ЛІМ (Ж-1707)

Замок у Новомалині (втрачений)

ЛІМ (Ж-1480)

ЛІМ (Ж-1533)

Музей у Білій Церкві

*Музей історії і культури
Республіки Білорусь
у Мінську*

*Фрагмент надгробку кн. Костянтина Острозького
в Успенському соборі Києво-Печерської Лаври*

поля зору нині втрачений (або ще не віднайдений) твір із колекції Новомалинського замку під Острогом⁴³. Вперше він був опублікований в «Ілюстрованій історії України-Руси» Михайла Грушевського⁴⁴. Портрет являє собою погрудне зображення князя в кунтуші, з-під якого виглядає білий гофрований комір, на голові все той же берет. Можна припустити його написання наприкінці XVII або на початку XVIII ст. Манера виконання наближує портрет до кола митців острозького іконописного осередку кінця XVII-XVIII ст., проте образ князя на цьому портреті настільки «трафаретний», що може служити і як праобраз відомого портрету князя Василя-Костянтина Острозького із монетами в руках.

Підсумовуючи цей короткий огляд, відзначимо, що, на нашу думку, більшість перерахованих портретів походять від одного оригіналу. На це вказує характерний тричетвертний поворот голови, берет, широке обличчя, ніс з легкою горбинкою, окремі елементи вбрання і постави. Всі ці особливості зображення можуть свідчити про те, що існував якийсь першовзірець. Який саме і чи зберігся він до наших днів? – ці питання залишаються поки що без відповіді. Копією із найбільш раннього портрету, ймовірно, є робота з Острозького державного історико-культурного заповідника (навіть якщо вона написана в XIX ст.). Першим військовий панцир до живописного образу князя ввів Костянтин Александрович у XVIII ст., можливо, використавши лаврський надгробок гетьмана, де він одягнений у військовий обладунок. І хоча ми не маємо відомостей, чи бував художник в Києво-Печерській лаврі, проте його діяльність на Волині і Білорусії (Несвіж) не виключає такої можливості.

На сьогодні важко точно визначити першооснову живописного портрету гетьмана. Дати відповідь на це та інші озвучені питання можна буде після уважнішого вивчення згаданих робіт і тих творів, що зберігаються нині в державних і приватних колекціях в Україні та поза її межами.

---

⁴³ *Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. – Wrocław, 1994. – Т. 5. – S. 310.*

⁴⁴ *Грушевський М. Ілюстрована Історія України. – Київ-Львів, 1913. – іл. 152, С.177.*